

KNIŽNICA UČENEJ SPOLOČNOSTI MALOHONTSKEJ

DANIELA ŠKULOVÁ

Abstrakt: Cieľom článku je predstaviť významnú historickú knižnicu pochádzajúcu z Malohontu. Knižnica bola založená pod patronátom a pre potreby spolku Učená spoločnosť malohontská v prvej tretine 19. storočia. Za takmer 40 rokov aktívneho budovania sa podarilo zhromaždiť zbierku približne 5 000 tlačí z 16. až 19. storočia. V súčasnosti sa táto knižnica nachádza vo fondoch Slovenskej národnej knižnice a na budúci rok sa pripravuje jej digitalizácia.

Kľúčové slová: Učená spoločnosť malohontská, Matej Holko, Malohont, staré tlače, Slovenská národná knižnica.

Jedným z prejavov osvietenstva bolo aj zakladanie tzv. učených spoločností. Tieto spolky slúžili ako základňa pre učencov na zdieľanie najnovších vedeckých poznatkov či literatúry a tiež aj osvetu medzi širšiu spoločnosť. Vytvárali sa napríklad na základe konfesionalnej príslušnosti (napríklad Slovenské učené tovaríšstvo) alebo geografickej blízkosti – takou bola Učená spoločnosť malohontská (USM), ktorá sa začiatkom 19. storočia vytvorila v regióne na juhovýchode dnešného Slovenska.¹

Malohont bol koncom 18. a začiatkom 19. storočia prevažne vidiecky kraj s približne 20 000 obyvateľmi, z ktorých sa takmer tri štvrtiny hlásili k evanjelickej cirkvi.² Aj tu žijúca inteligencia (hlavne kňazi, učitelia a šľachta) sa túžila stretávať, vymieňať si najnovšiu literatúru a hlavne mať platformu na vedenie učenej diskusie. Už v druhej polovici 18. storočia sa v tomto priestore objavili snahy o založenie učenej spoločnosti, ktorá by sa pravidelne stretávala a preberala dôležité otázky vo veciach verejných.³ V čele týchto snáh stál Matej Holko starší, vzdelanec a kňaz pôsobiaci v Nižnom Skalníku. Okrem kňazského povolania sa zaoberal aj vedeckou prácou, hlavným záujmom jeho výskumu bola uhorská literárna história a dejiny protestantskej cirkvi. Väčšina jeho prác však zostala len v rukopise, mnohé z nich sa nedochovali v celosti alebo vôbec.⁴ Jeho snahy sa však nakoniec nepodarilo uskutočniť, na spolok podobného typu museli v Malohonte čakať ešte niekoľko desiatok rokov.

Ďalším spolkom, ktorý predstavoval akýsi predobraz k USM, bola tzv. čitateľská spoločnosť ustanovená na prelome rokov 1791/1792. Fungovala na princípe kolovania kníh medzi jej členmi. Každý člen bol povinný odovzdať do spoločnej pokladne ročný príspevok jeden zlatý (tento sa postupom rokov zvyšoval), z ktorého sa financovala kúpa nových kníh do spoločnej knižnice. Stanovy knižnice však počítali aj s tým, že jednotliví členovia budú poskytovať aj svoje vlastné vzázky. Systém kolovania kníh fungoval nasledovne – predseda spoločnosti (ktorým bol Matej Holko mladší) mal na starosti nákup nových kníh a ich expedovanie, každý mesiac rozposielal po jednotlivých členoch knižné zásielky, ktoré vždy sprevádzali malé

1 USM sa tiež konštituovala aj na konfesionalnom základe – k jej vzniku dopomohol malohontský seniorát a členovia sa hlásili k evanjelickej cirkvi. Avšak spoločnosť nikdy neprerástla hranice Malohontu, hoci mala podporovateľov aj z iných regiónov.

2 VILIKOVSKÝ, J. *Dějiny literárních společností malohontských*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1935, s. 9.

3 BRTÁŇ, R. Učená spoločnosť malohontská. *Obzor Gemera*. 1980, 11, s. 14.

4 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 15–30.

zošitky (libelli albi). Do nich sa zapisovali údaje o zásielke – zoznam kníh, ktoré obsahovala, poradie členov, ktorým mala byť postupne zasielaná a poskytovali aj priestor, kam mohli čitatelia zapísať svoju mienku o prečítaných knihách. Čo sa týka obsahového zloženia kníh, prevažovali vedecky zamerané publikácie.⁵

V kraji však zostali aj naďalej myšlienky na založenie užšie prepojeného spoločenstva, ktoré by svojim členom zabezpečovalo nielen prístup ku kvalitnej literatúre, ale aj platformu na vedecké pôsobenie. Veľkú zásluhu na vytvorení takéhoto spoločenstva mal opäť Matej Holko ml. Už v roku 1795 vypracoval návrh na vytvorenie verejnej knižnice pod záštitou malohontského seniorátu. Na jeho realizáciu si však musel ešte zopár rokov počkať, konvent udelil súhlas až v roku 1808.⁶ Po tomto rozhodnutí už nič nebránilo aktívnemu budovaniu knižnice a jej zbierok. Jednou z prvých a najdôležitejších úloh, ktoré bolo treba splniť, bolo nájdenie vhodných priestorov. Po návrhu viacerých priestorov, ktoré sa ukázali ako nevyhovujúce,⁷ nakoniec zeman Ján Feješ ponúkol, že pre knižnicu vyhradí samostatnú miestnosť vo svojej kúrii.⁸ Čo sa týka správy knižnice, za jej riaditeľa bol zvolený Ján Feješ, tento titul bol však skôr čestnej povahy, jej faktickým správcom sa stal Matej Holko ml.⁹ Feješ sa takisto zaviazal, že bude každý rok organizovať slávnosť knižnice¹⁰ a sľúbil každému jej účastníkovi obed.¹¹ Druhou dôležitou úlohou, ktorá stála pred zriaďovateľmi, bolo zabezpečenie dostatku financií na vybudovanie knižnej zbierky. Zbieranie peňažných a knižných darov si vzal na starosť opäť M. Holko.¹² Vynikajúcim zdrojom poznania toho ako bola zbierka organizovaná, je rukopisná kniha *Protocollum* [1], ktorá je uložená v Archíve literatúry a umenia v SNK. V úvode tejto knihy je prepísaný Holkov prejav, ktorý predniesol na konvente rozhodujúcom o povolení knižnice. Ďalej sú tam zapísané stanovky knižnice, ktoré takisto navrhol a spísal Holko.¹³ Tu sa venoval aj problematike rozširovania knižného fondu a získavania financií. Podľa stanov mali členovia spoločnosti sami darovať svoje zväzky knižnici a tiež na ňu myslieť v testamentoch. Taktiež učiteľia a kňazi novo prichádzajúci do malohontského seniorátu mali povinnosť venovať knižnici knižný aj peňažný dar. V stanovách tiež navrhol akvizičný program knižnice – zbierať všetky knihy autorov pochádzajúcich z Malohontu, ďalej knihy o histórii Uhorska a cestopisy a v neposlednom rade aj periodiká.¹⁴ Za stanovami potom nasleduje zoznam darcov aj s výškou ich príspevku alebo zoznamom darovaných zväzkov. Z tohto zoznamu možno vyčítať, že najväčšími darcami kníh boli J. Feješ, M. Holko, M. Šulek a P. Kubínyi.¹⁵ Ďalšie knihy v menšom množstve darovalo viacero obyvateľov Malohontu, do konca prvého roku obsahovala knižnica vyše 1 000 zväzkov.¹⁶ Finančné príspevky poskytovali ako jednotlivci (medzi prvými tak učinili vyššie spomenutí najčinnější členovia spoločnosti a bohatší obyvatelia kraja, prispeli však aj tí chudobnejší, každý podľa svojich

5 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 32–46.

6 AGNET, J. Z dejín malohontskej knižnice. *Obzor Gemera*. 1980, 11, s. 38.

7 Či už tam zohrala úlohu kvalita priestoru, jeho poloha alebo majetkové pomery.

8 BRTÁŇ, *Učená spoločnosť...*, s. 16.

9 Slovenská národná knižnica (SNK) – Archív literatúry a umenia (ALU), signatúra 56AA16. Ako knihovník bol vybraný Michal Szabó, ďalšími iniciatívnymi členmi boli Matej Šulek, Peter Kubínyi, Peter Šramko, podľa: VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 56–57.

10 Slávnosť sa konala každý rok na jeseň, prvá bola 18. 9. 1809. Podľa: VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 56–57.

11 SNK – ALU, sg. 56AA16.

12 AGNET, Z dejín..., s. 39.

13 SNK – ALU, sg. C 379/1.

14 AGNET, Z dejín..., s. 39.

15 SNK – ALU, sg. C 379/1.

16 AGNET, Z dejín..., s. 40.

možností) tak aj cirkevné obce.¹⁷ O každodenný chod knižnice sa staral knihovník, jeho hlavnými úlohami bolo viesť katalógy a inventárne zoznamy a tiež zabezpečovať výpožičky.¹⁸ V priebehu fungovania knižnice sa na tomto poste vystriedali štyria muži.¹⁹ V roku 1823 umrel J. Feješ, čím sa mohla knižnica ocitnúť v ťažkej situácii. Našťastie jeho dediči netrvali na okamžitom vystahovaní knižnice z priestorov kaštiela, a tak tu ostala ešte ďalších osem rokov. Na nové miesto – do Rimavskej Soboty – bola presťahovaná až v roku 1831.²⁰ Za nového riaditeľa bol po Feješovej smrti zvolený Peter Kubínyi, ktorý túto funkciu tiež zastával až do svojej smrti v roku 1835.²¹

Aj keď sa činnosť USM spája predovšetkým s budovaním knižnice, jej členovia sa venovali aj vlastnej vedeckej práci. Spoločne pripravovali každoročné vydanie časopisu *Solennia*, do ktorého písali príspevky. Tematicky sa tu vydávané práce zaoberali etnológiou, históriou a literárnou históriou, filozofiou, pedagogikou, bibliografiou, ale uverejňovali aj politické úvahy či oslavné básne a životopisy miestnych osobností.²² Tento časopis bol vydávaný od prvej výročnej schôdze v roku 1809, postupne sa však menila jeho forma aj spôsob posudzovania prác. Prednes príspevkov napísaných pre *Solennia* bol súčasťou programu výročných stretnutí. Po prečítaní nasledovala stručná rozprava, v ktorej sa zhodnotili klady a zápory ponúkaného diela. Svoje poznámky však mohli poslucháči dodať aj neskôr v písomnej forme. Rukopisy ďalej putovali k M. Holkovi, ktorý mal na starosti ich redakčnú úpravu pred publikovaním.²³ Tlačou vyšlo 25 ročníkov *Solennii*, od roku 1809 do roku 1830 vychádzali pravidelne každý rok a posledné tri čísla vyšli v rokoch 1832, 1840, 1841. Samotná tlač *Solennii* sa väčšinou realizovala v Budapešti u Trattnera, niektoré ročníky sa však tlačili aj na území dnešného Slovenska.²⁴ Každý ročník mal zároveň aj svojho mecenáša, ktorý financoval samotnú tlač. Najčastejšie ním bol Peter Kubínyi, prispievali však aj ostaní bohatší občania malohontského regiónu.²⁵

Ako už bolo spomenuté, činnosť Učenej spoločnosti malohontskej bola vo veľkej miere spojená s osobou Mateja Holka ml. On venoval knižnici mnoho zo svojho času a podieľal sa na organizácii všetkých jej aktivít, redigoval *Solennia* a prispieval do nich mnohými vedeckými článkami. To, akým veľkým podielom prispieval k zabezpečeniu činnosti USM, sa ukázalo až po jeho smrti v roku 1832. Výročné schôdze sa zvolávali už len veľmi sporadicky, čo malo za následok aj to, že po Holkovej smrti už vyšli len tri ročníky *Solennii* (posledné v roku 1841).²⁶ Samotná knižnica sa presťahovala do Rimavskej Soboty ešte v roku 1831 (najprv do stoličného domu a neskôr do veže evanjelického kostola), kde ostala ďalších sto rokov, až kým väčšiu časť z nej neprevzala v roku 1931 Matica slovenská (MS).²⁷

17 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 54–55.

18 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 53.

19 Michal Szabó (1809–1811), Samuel Reisz (1811), Ján Laurenci (1811–1819), Andreas Czener (1819–1838), podľa: AGNET, *Z dejín...*, s. 41.

20 BRTÁŇ, *Učená spoločnosť...*, s. 16.

21 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 83. Viličovský vo svojej štúdii uvádza, že presný dátum Kubínyiho úmrtia nie je známy. Avšak podľa *Slovenského biografického slovníka* umrel v roku 1835. *Slovenský biografický slovník*. II. zv. K–L. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 292.

22 GOLEMOVÁ, I. Matej Holko, vedúci dejateľ Učenej spoločnosti malohontskej. *Obzor Gemera*. 1980, 11, s. 24.

23 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 63–64.

24 Levoča, Banská Bystrica, Banská Štiavnica.

25 VILIKOVSKÝ, *Dějiny...*, s. 72–79.

26 BRTÁŇ, *Učená spoločnosť...*, s. 16.

27 AGNET, *Z dejín...*, s. 39.

V Archíve literatúry a umenia sa zachoval aj ručne písaný *Catalogus Bibliothecae publicae Kis: Honthensis Aug. Conf.* [2], vďaka ktorému sa dá rekonštruovať počiatočné tematické rozdelenie knižnice. Tento katalóg je však neúplný, je zrejme, že bol spísaný v začiatkoch fungovania knižnice. Knihy sú v ňom zaradené do desiatich skupín podľa tematického zamerania – história, filológia, matematika, filozofia, poézia a rétorika, politika, právo, fyzika a prírodné vedy, medicína, teológia. Dokopy je v ňom zapísaných takmer 1 500 zväzkov kníh. Záznamy sa písali do riadku, obsahovali názov knihy, meno autora, miesto a rok vydania a meno tlačiar. Na jednotlivé tematické okruhy bolo v katalógu vyčleneného oveľa viac miesta, ako sa nakoniec zapísalo.²⁸ Z toho je zrejme, že pôvodným zámerom bolo knihy prichádzajúce do knižnice postupne katalogizovať, čo sa však nakoniec nepodarilo.

Pôvodnú veľkosť, ktorú táto knižnica dosiahla, už nie je možné rekonštruovať, pretože úplný fond sa nepodarilo uchovať. Podľa J. Agneta mala knižnica v roku 1931, teda v čase, keď ju prebrala MS, 5 020 zväzkov, z ktorých sa do matičnej bibliotéky previezlo 4 879 knižných jednotiek. Zvyšná časť zostala uložená v evanjelickom kostole v Rimavskej Sobotě a v súčasnosti je už buď stratená, alebo úplne zničená.²⁹ Knižnica však aj po svojom prevezení do Martina nezostala uchránená pred ďalšími prevozmi. Sťahovala sa niekolkokrát aj medzi samotnými matičnými budovami (z druhej budovy MS do kaštiela v Diviakoch³⁰ a o pár desiatok rokov späť do Martina – do tretej budovy MS, dnes SNK).

Momentálne je fond uložený v depozitoch v sídelnej budove SNK a spravuje ho Oddelenie správy historických knižničných fondov a historických knižničných dokumentov (HKF a HKD). Podľa katalógu, ktorý bol zostavený v priebehu 70. rokov 20. storočia pracovníkmi knižnice a pred pár rokmi bol prepísaný do elektronickej formy (v programe Microsoft Excel), sa v súčasnosti vo fonde nachádza 2 764 knižničných jednotiek.³¹ Rozdiel medzi počtom tlačí, ktoré boli prevezené do Martina v 30. rokoch (4 879) a ich súčasným počtom, je spôsobený tým, že v priebehu rokov bola značná časť kníh z pôvodného fondu vyčlenená a zaradená do základného a tiež slovacikálneho fondu SNK, aby sa tak doplnili chýbajúce tlačé. Opätovná rekonštrukcia fondu je takmer nemožná aj z toho dôvodu, že knižnica nepoužívala žiadnu unikátnu exlibrisovú značku, či už v podobe pečiatky, vlepenej grafiky, alebo rukou písaného záznamu. Na väzbách kníh je však stále viditeľné pôvodné značenie kníh buď vo forme nalepeného štítku, alebo tušom písanej značky. Forma tohto značenia pozostávala z rímskych číslíc (označujú tematické zameranie knihy), ďalej z malých a veľkých písmen abecedy (pomáhajú lepšie rozlíšiť tému knihy v rámci väčších celkov) a nakoniec z arabskej číslice. Pri porovnaní toho elektronickeho katalógu s tým pôvodným je teda zrejme, že fond kvantitatívne nesmierne narástol a zároveň sa tematicky oveľa viac diverzifikoval. Najväčšie zastúpenie má celkom logicky teologická literatúra, keďže veľký vplyv na knižnicu mal malohontský seniorát. Zároveň mnoho jej členov tvorili evanjelickí kňazi, ktorí mali zároveň, ako už bolo spomenuté, pri nástupe do kňazskej služby v Malohonte povinnosť darovať knižnici nejaké tlačé. Pri pohľade na miesto vydania dominujú mestá nachádzajúce sa v dnešnom Nemecku. Tento fakt má tiež jednoznačné vysvetlenie a tým je migrácia mladých ľudí za vzdelaním do nemeckých krajín. Na nemeckých univerzitách získali vzdelanie aj mnohí z vedúcich

28 SNK – ALU, sg. C 379.

29 AGNET, Z dejín..., s. 39.

30 Ten patrili pôvodne MS, po rozdelení MS a SNK v roku 2000 ho pod svoju správu získala SNK.

31 Tento súbor je dostupný aj na webových stránkach SNK: *Ústredná evidencia HKD a HKF* [online]. [cit. 2017-09-28]. Dostupné z: <http://snk.sk/sk/zbieryka-a-zdroje/historicke-kniznicne-dokumenty-a-fondy/ustredna-evidencia-hkd-a-hkf.html>

deateľov Učenej spoločnosti malohontskej,³² ktorí si odtiaľ určite priviezli rôznu literatúru a tú neskôr darovali knižnici. Z hľadiska časového rozčlenenia fondu sa tu nachádzajú tlače vydané v rozmedzí 16. až 19. storočia, najviac ich pochádza práve z 18., naopak najmenej zase z 19. storočia. V elektronickom katalógu sú tiež zaznačené aj possessorské záznamy, ktoré sa v knihách nachádzajú. Ide väčšinou o ručne písané exlibrisy zachytávajúce meno predošlého vlastníka alebo vlastníkov. Nie je prekvapujúce, že najčastejšie sa vyskytujúce mená patria hlavným predstaviteľom spoločnosti, ktorí, aj podľa dokumentu *Protocollum, zároveň* darovali najväčšie počty kníh. Na viacerých tlačiach je tiež možné vidieť, že pobudli v rodinných knižniciach dlhšiu dobu – nachádzajú sa v nich podpisy viacerých príslušníkov toho istého rodu. Knihy napríklad dedil Matej Holko po svojom otcovi Matejovi Holkovi st., objavuje sa aj meno Gašpar Feješ vedľa Jána Fejša. Tieto nenápadné rukou písané exlibrisy tak môžu odhaliť ešte mnoho zaujímavých faktov o tom, aký bol osud jednotlivých tlačí a aká bola ich cesta do tejto knižnice.

V roku 2014 bola knižnica vyhlásená Ministerstvom kultúry SR za historický knižničný fond a zapísaná do Ústrednej evidencie HKD a HKF. Fond sa v posledných mesiacoch opäť spracováva, tlače sa metódou de visu (s knihou v ruke) zapisujú do on-line katalógu SNK pomocou knižnično-informačného programu Virtu.³³ Jednotlivé zväzky je možné si zapožičať v priestoroch knižnice, avšak táto služba bude od budúceho roku obmedzená kvôli digitalizácii fondu.

Vzdelancom z malohontského regiónu sa vďaka svojmu rozhodnutiu podarilo vybudovať nielen spoločenstvo, ktoré ponúkalo priestor na vedeckú prácu, ale zároveň aj knižnicu presahujúcu hranice regionálneho významu. Určite je na mieste tvrdenie, že pri nasledujúcom hlbšom skúmaní môže tento fond ponúknuť mnoho zaujímavých výskumných tém.

THE LIBRARY OF MALOHONT LEARNED SOCIETY

Summary: The aim of this article is to introduce significant historical library from Malohont (region of southeast Slovakia). The library was established by members of Malohont Learning Society in the first third of 19th century. This society, in almost 40 years of existence, built a library of 5 000 prints from 16th to 19th century. At present, this library is the part of the funds of Slovak national library and it is going to be digitalised next year.

Key words: Malohont Learning Society, Matej Holko, Slovak national library.

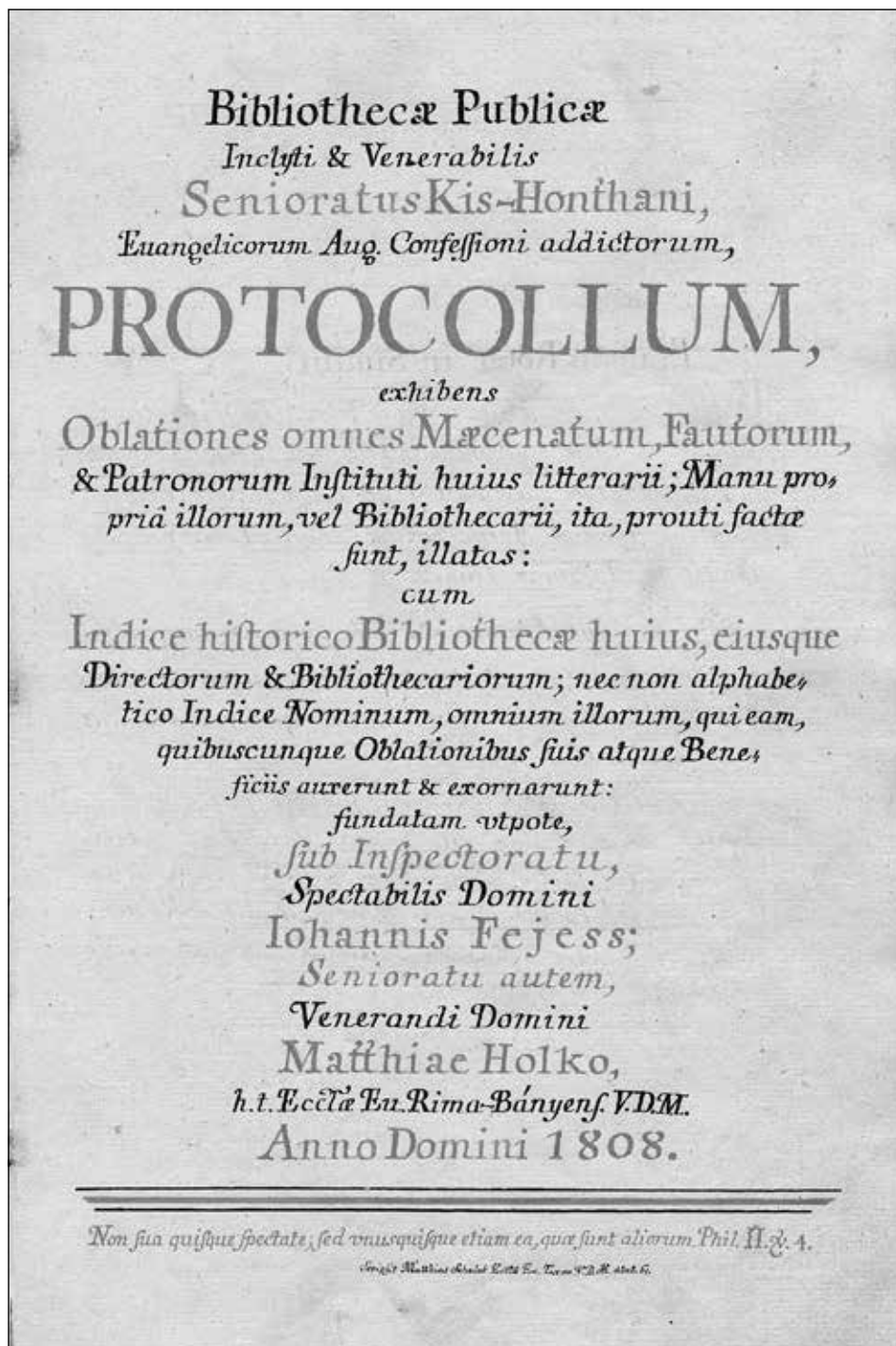
Mgr. Daniela Škulová (*1987)

Od roku 2015 pracuje na Oddelení spracovania HKD a HKF v Slovenskej národnej knižnici, kde bibliograficky popisuje staré tlače. Podieľa sa tiež na príprave vedeckého zborníka *Knihy*, ktorý sa venuje problematike dejín knižnej kultúry.

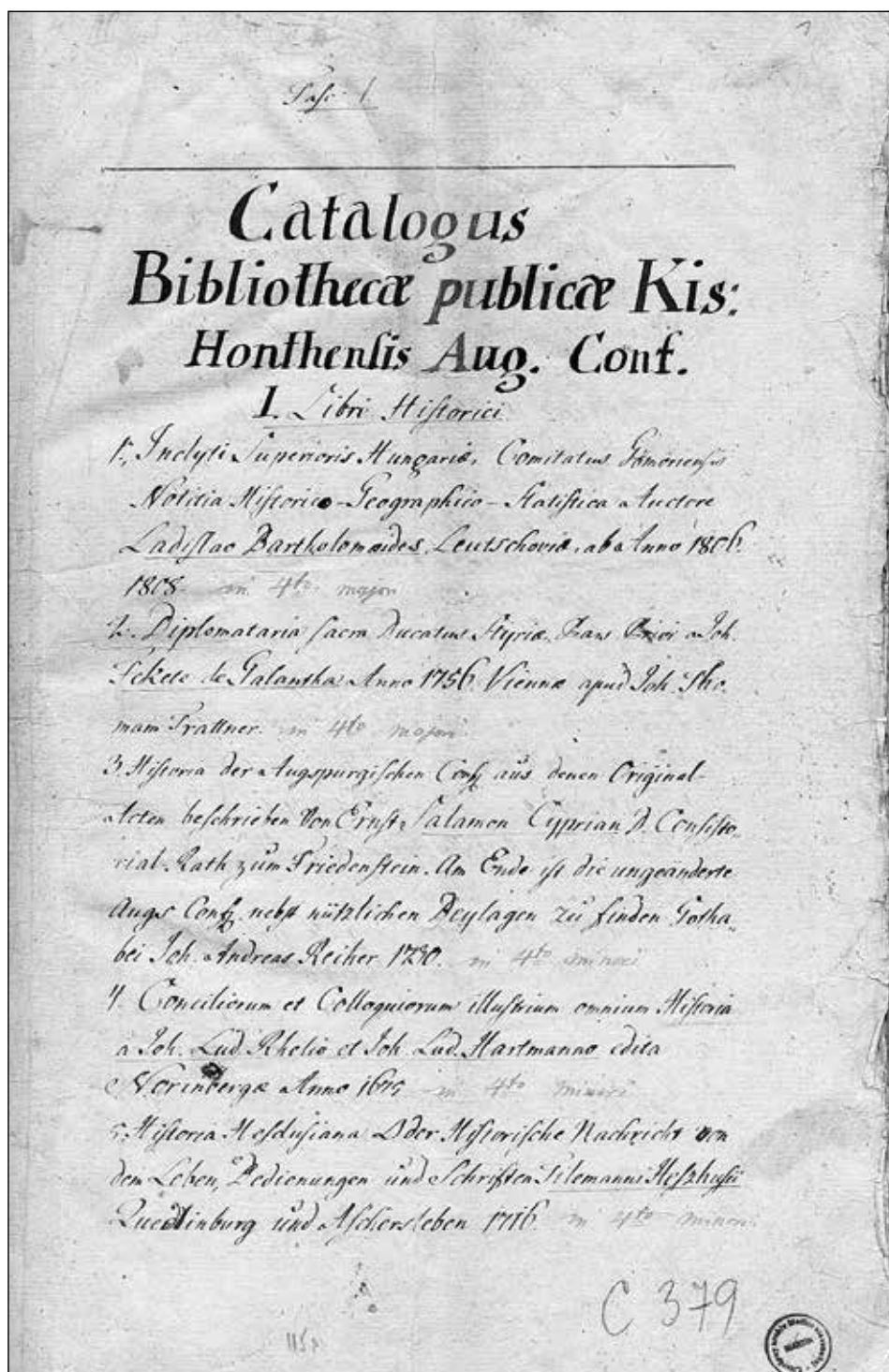
32 Matej Holko mladší, Ján Feješ, aj knihovníci Michal Szabó, Ján Laurenci a Samuel Kollár. Podľa: ŠRANCOVÁ, E. *Učená spoločnosť malohontská a jej knižnica* (diplomová práca). Žilina: Fakulta prírodných vied, 2007, s. 21–24.

33 Momentálny stav spracovania je možné sledovať na tejto webovej adrese: *On-line katalóg SNK – Učená spoločnosť malohontská* [online]. [cit. 2017-09-28]. Dostupné z: http://chamo.kis3g.sk/search/query?-match_1=PHRASE&field_1=authid&term_1=10652477&sort=relevance&pageNumber=1&theme=snk

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Obrázok č. 1: Protocolum (SNK – ALU, sg. C 379/1).

Obrázok č. 2: Catalogus Bibliothecae publicae Kis: Honthensis Aug. Conf (SNK – ALU, sg. C 379/2).